

سیمای زن در رمان شوهر آهو خانم اثر علی محمد افغانی در تطبیق با جایگاه زن در نقاشی‌های نسخه مصور هزار و یک شب

چکیده

فرهنگ و تمدن هر کشور را می‌توان از طریق ادبیات و هنر آن کشور شناخت؛ به عبارتی، ادبیات و هنر همچون آینه‌ای است که فرهنگ و تمدن هر کشور را در خود منعکس می‌کند. ایران از جمله کشورهایی است که رمان‌نویسی در آن به شکل گسترده‌ای جریان دارد و نویسندگان آن تحت تأثیر تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی به نوشتن رمان پرداخته‌اند. علی محمد افغانی از جمله نویسنده‌گانی است که با مطالعه آثار می‌توان به چگونگی جایگاه زن در جامعه ایران پی برد. از سوی دیگر در آثار هنری این دوره مانند هنر نقاشی نیز می‌توان به درک روشنی از سیمای زن در جامعه دست یافت. نسخه مصور هزار و یک شب از جمله آثاری است که به زنان نیز پرداخته است لذا در پژوهش حاضر سیمای زن در رمان شوهر آهو خانم و نقاشی‌های نسخه مصور هزار و یک شب بررسی می‌شود. روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی با رویکرد مقایسه‌ای است. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که زن از در این دوره از جایگاه مناسبی برخوردار نیست و در تلاش برای تجدد و احقاق حقوق خویش است.

اهداف پژوهش:

۱. بازشناسی سیمای زن در رمان شوهر آهو خانم از علی محمد افغانی
۲. بررسی تطبیقی سیمای زن در رمان شوهر آهو خانم و نقاشی‌های نسخه مصور هزار و یک شب.

سؤالات پژوهش:

۱. براساس داده‌های رمان شوهر آهو خانم از علی محمد افغانی زنان دارای چه وضعیتی در جامعه بوده‌اند؟
۲. سیمای زن در رمان شوهر آهو خانم چه شباهت و تفاوت‌هایی با سیمای زن در نقاشی‌های نسخه مصور هزار و یک شب دارد؟

کلیدواژه‌ها: شوهر آهو خانم، علی محمد افغانی، سیمای زن، نسخه مصور هزار و یک شب.

علی‌محمدافغانی نویسندهٔ رمان «شوهرآهو خانم» با تسلط و چیرگی کامل و با استفاده از صنایع ادبی خصوصاً تشبیه و استعاره، توانسته وضعیت اجتماعی مردم را در دوره خود به تصویر بکشد. این رمان که بهترین و مؤثرترین رمان علی‌محمدافغانی است به بیان زندگی مردم متوسط و شرح مشکلات آن‌ها پرداخته و به شیوهٔ رمان‌های رئالیستی قرن نوزدهم نوشته شده است. در این رمان که جایزهٔ بهترین رمان سال را به خود اختصاص داده است، آیین چند همسری مورد نکوهش قرار گرفته و زندگی زنان طبقات پایین جامعه را در سال ۱۳۱۳ در کرمانشاه به تصویر کشیده است. نویسنده، این رمان رئالیستی را با سرمایهٔ خود در دو هزار صفحه منتشر کرد. نویسنده در رمان شوهرآهو خانم از ظلم و ستمی که جامعه نسبت به زنان رواداشته است، حکایت می‌کند. تفکرات مردسالاری در سراسر داستان، حکایت از ظلم و ستمی است که نسبت به زنان روا می‌دارند، زنانی که نمی‌توانستند در اجتماع حضور چندانی داشته باشند و تمام هم و غم زندگیشان به چهاردیواری خانه و خدمت به اعضای خانواده خلاصه می‌شد. در مقدمه کتاب شوهرآهو خانم نظر دکتر محمدعلی‌اسلامی‌ندوشن درباره این کتاب چنین بیان شده است. اگر صادق هدایت را استثنا کنیم، دیگر هیچ کس را نخواهیم یافت که با آن همه استادی و لطف، مثال‌ها و کنایه‌های فارسی را به کار برده باشد. شوهر آهو خانم خزانه‌ای است از تمثیل‌ها و لطیفه‌ها و اشاره‌های مذهبی و اساطیری و تاریخی، آنچه مایه تحسین و اعجاب است، نه احاطه او بر این نکات بلکه، طرز گنجاندن و به کار بردن آنهاست. شوهرآهو خانم بدون گفتگو در زبان فارسی شاهکاری است. (افغانی (۸: ۱۳۷۲).

سیروس پرهام نیز رمان شوهرآهو خانم را دائرةالمعارف بزرگی می‌داند که صدها حادثه حقیقی در آن به تصویر کشیده شده است؛ حوادثی که از دوران خاصی پرده برداشته و خصوصیات جامعه آن دوران را منعکس ساخته است. شوهرآهو خانم آینه تمام‌نمای اجتماع ما و به حقیقت دائرةالمعارف عظیمی است از زندگی دورانی که به شتاب سپری می‌شود. هنر اصلی نویسنده در نحوه نگارش داستان و حتی در تعبیرات بکر و بی‌شمار و توصیف‌های گویای او نیست؛ هنر بزرگ وی این است که با آفریدن ده‌ها انسان حقیقی و به جنبش در آوردن صدها حادثه واقعی، از یک دوران خاص اجتماعی پرده برگرفته و سیر واقعی آن با همه زیر و بم‌ها و سایه روشن‌هایش پدیدار گردیده است. نکته حائز اهمیت دیگر که در این رمان به چشم می‌خورد، بیان افکار دو زن است که هر کدام دیدگاه متفاوتی دارند. آهو نمونهٔ زنی خانه‌دار و توسری‌خور است که در چهاردیواری خانه محصور است و بدون اجازه همسرش از خانه بیرون نمی‌رود و هما نیز نمونهٔ زنی متجدد و آزادی‌خواه است که خصوصاً " با مسئله کشف حجاب خواهان آزادی بیشتری است و این آزادی او را به سمت بوالهوسی و بی‌بندوباری می‌کشد. نویسنده که در این کتاب به حقوق ازدست‌رفتهٔ زنان ایرانی اشاره می‌کند، مسئلهٔ چند همسری را نکوهش می‌کند. با توجه به نقش زنان در تحکیم خانواده و دیدگاه جوامع مختلف نسبت به زنان، این پژوهش در پی آن است که با تکیه بر دیدگاه رئالیستی علی‌محمدافغانی و نقاشی‌های نسخه هزار و یک شب، سیمای زنان در جامعهٔ ایران را در دورهٔ مورد بررسی قاجار و پهلوی ترسیم کند. و به این سؤال‌ها پاسخ داد که: آیا شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر جامعه بر شخصیت زنان تأثیرگذار است یا

نه؟ آیا شرایط فردی و خانوادگی نویسندگان بر روی آثار آنان تأثیر می‌گذارد یا نه؟ عوامل سازگاری یا عدم سازگاری زنان در خانواده چه عواملی است؟

با پژوهش‌های انجام شده می‌توان به این امر پی برد که درباره سیمای زن در رمان شوهرآهو خانم تاکنون پژوهشی انجام نشده است، اما پژوهش‌های مشابهی به شرح ذیل صورت گرفته است: قاسمی و جلالی پندار در مقاله «بررسی تیپ شخصیتی شخصیت‌های رمان شوهرآهو خانم» به بررسی تیپ شخصیتی هما، آهو و سیدمیران پرداخته است. با این حال به صورت مفصل به واکاوی سیمای زن در این اثر نپرداخته لذا پژوهش حاضر به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای در صدد بررسی این مسئله است.

نتیجه‌گیری

شخصیت‌های اصلی رمان‌های شوهرآهو خانم تحت ظلم و ستم جامعه مردسالار قرار گرفته‌اند؛ جوامعی که آزادی زنان و علایق و امیال آنان را تحقیرآمیز دانسته و به حقوق آنان کمترین اعتنایی نمی‌کنند. زنان اصلی در رمان شوهرآهو خانم که نقش اساسی در این رمان ایفا می‌کنند، هما و آهو هستند که داستان حول محور جریان‌ات زندگی این دو دور می‌زند اگرچه از زنان دیگری نام برده شده است اما نقش آنان کم رنگتر از این دو می‌باشد. آهو خانم دستمزد وفاداریشان را با بی‌مهری از سوی آنان دریافت می‌کند. آهو سیمای واقعی زن زحمتکش ایرانی است، زنی که با وفاداری و پاکدامنی مشکلات زندگی همسر را تحمل کرده و کانون خانواده همسر را با مهر و محبت گرم نگه می‌دارد اما دستمزدش از سوی همسر، آوردن هوویی است که همچون بختک چندین سال بر زندگیش سایه می‌افکند. آهو که همسر دوستی از خصوصیات بارز اوست، به خاطر عشق به همسر و به ناچار وجود هوویش را در خانه خود تحمل کرده و سعی می‌کند نسبت به رتق و فتق امور فرزندان، تلاش بیشتری بکند تا آنان کمبود پدر را کمتر احساس کنند. هما زندی نماد زنی تجددگراست که سنت‌شکنی کرده و با زیر پا گذاشتن رسوم کهن و سوء استفاده از همسرش سیدمیران، پیوسته سعی می‌کند خود را در معرض نمایش به دیگران قرار دهد. بررسی‌ها نشان می‌دهد در نقاشی‌های نسخه مصور هزار و یک شب، زنان به تدریج جای خود را در نقاشی باز کرده البته زن همچنان در محیط خانه فعالیت دارد و مجالی چندانی برای حضور در اجتماع ندارد. در نقاشی‌های نسخه مصور هزار یک شب نیز از نظر تاریخی مربوط به دوره قاجار است زن از وضعیت مناسبی در جامعه برخوردار نیست.

- آذر، اسماعیل. (۱۳۸۷). ادبیات ایران در ادبیات جهان . چاپ اول. تهران: سخن.
- افغانی، علی محمد. (۱۳۷۲). شوهر آهو خانم. تهران: نگاه.
- پاکباز، رویین. (۱۳۸۹). نقاشی ایران از دیرباز تا امروز. تهران: زرین و سیمین.
- پاینده، حسین. (۱۳۸۹). داستان کوتاه در ایران. چاپ اول، تهران: نیلوفر.
- ذکاء، یحیی. (۱۳۸۲). زندگی و آثار استاد صنیع‌الملک. تهران: میراث فرهنگی.
- ستاری، جلال. (۱۳۶۸). افسون شهرزاد. تهران: توس.
- سجادی، سید جعفر. (۱۳۶۹). ادبیات تطبیقی ایران و عرب . تهران: مؤلفان و مترجمان ایران.
- سید حسینی، رضا. (۱۳۹۳). مکتب‌های ادبی . چاپ هجدهم، تهران: نگاه.
- صفاری (صورتگر)، کوکب. (۱۳۵۷). افسانه‌ها و داستان‌های ایرانی در ادبیات انگلیسی . تهران: دانشگاه تهران.
- صمدی، هاجر؛ لاله‌ئی، نعمت. (۱۳۸۸). تصاویر شاهنامه فردوسی به روایت میرزا علیقلی خوئی. تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
- غنیمی‌هلال، محمد. (۱۳۸۲). ادبیات تطبیقی. ترجمه سید مرتضی شیرازی. تهران: نشر رضوی.
- کفافی، محمد عبدالسلام. (۱۳۸۲). ادبیات تطبیقی. ترجمه سید حسین سیدی. چاپ اول. مشهد: آستان قدس رضوی .
- مگیل، فرانکنورتن. (۱۳۸۸). شاهکارهای ادبی جهان. مترجم امیر اسماعیل آذر. تهران: سخن.
- ندا، طه. (۱۳۹۲). ادبیات تطبیقی . ترجمه زهرا خسروی، چاپ سوم، تهران: فرزانه روز .